

Gabriel, Jiří

Česká a slovenská filosofie v prvních dvou svazcích sovětských Dějin filosofie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1958, vol. 7, iss. B5, pp. 117-119

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107333>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

prvního svého čísla přetiskuje náčrty, osnovy a teze „Dějiny vědeckého a kulturního vývoje lidstva“ a podílil se na jejich přípravě tím, že uveřejňuje připomínky a doplňující materiály sovětských vědců k celkovému pojetí i k jednotlivým otázkám.⁴ Z odpovědí autorů návrhů, které jsou tu rovněž otiskovány, je zřejmo, že se Tito nemarxisté vážně zabývají sovětskými připomínkami a návrhy. Sovětskí vědci jsou pak pověřováni vypracováním jednotlivých pasáží v různých svazcích Dějin nebo jejich teze jsou přijímány za základ další práce. Ukazuje se tedy, že přes bdělost názorů lze uskutečňovat mezinárodní spolupráci ve vědě. A sovětskí vědci přitom ukazují, že tato spolupráce nikterak neznamená opouštění principiální stanovisko marxistické.

POZNÁMKY

¹ Návrh plánu 5. svazku „Dějiny vědeckého a kulturního vývoje lidstva“, diskusi o něm i sovětské teze uveřejnil Vestník istorii mirovoj kultury, 1957, č. 4, str. 141—178.

² Gerhard Lehmann, Geschichte der Philosophie VIII a IX, Berlin 1953.

³ Proto také teze (na rozdíl od obvyklé praxe buržoasních dějin sociologie) předpokládají, že vznik marxistické sociologie bude probrán před výkladem o vytvoření tzv. buržoasní sociologie v systému Comteově, ač letopočtem vzniku patří comteovská sociologie před historický materialismus.

⁴ Srov. Vestník istorii mirovoj kultury, 1957, č. 1, str. 95—166; č. 2, str. 107—139; č. 3, str. 127—175.

Jiří Cehl

Česká a slovenská filosofie v prvních dvou svazcích sovětských Dějin filosofie

Snad pro žádnou jinou vědu nemá studium vlastních dějin takový význam jako pro filosofii. Nelze se proto podívat tomu, že každý, kdo má o filosofii zájem, sáhne po práci o dějinách filosofie se stejnou dychtivostí, jako po monografii pojednávající třeba o nejaktuálnějším filosofickém problému. V poslední době jsme se o tom mohli přesvědčit dvakrát — když po dlouhých přípravných pracích a velkých diskusích vyšly první dva svazky *Dějiny filosofie* (Istorija filosofii, sv. I a II, Moskva 1957), jež za spolupráce celé řady filosofů a pod redakcí M. A. Dynnika, M. T. Jovčuka, B. M. Kedrova, B. M. Mitina a O. V. Trachtenberga vydává Filosofický institut sovětské Akademie věd.

Dějiny filosofie mají podat přehled vývoje filosofického a sociologického myšlení od nejstarších dob až po současnost; jsou rozvrženy celkem do čtyř dílů: první dva svazky přehlížejí vývoj filosofie až do vzniku marxismu, svazek 3. a 4. mají pak obsáhnout marxistickou filosofii a idealistické směry působící po vzniku marxismu. Ve srovnání s podobnými pracemi buržoasních dějepisců filosofie je neobvyklá „šíře záběru“ těchto dějin, které se neomezují na výklad a hodnocení tradičních již filosofických postav a směrů, ale přinášejí informace o filosofickém a sociologickém myšlení v Indii, Číně, Japonsku, v zemích Střední Asie, Latinské i Severní Ameriky a podávají i přehled o dějinách filosofie některých zemí evropských (Polska, Jugoslávie, Bulharska atd.), které až dosud většinou stály mimo pozornost autorů příruček dějin světové filosofie.

„Dějiny filosofického myšlení“, napsal kdysi Eduard Urx ve svých poznámkách ke Králově Československé filosofii, „mohou mít značný význam pro další vývoj tohoto myšlení; ovšem za předpokladu, že dovedou oddělit zrno od plevele a vyhmátnout silofytky vývoje filosofie, vývoje lidské moudrosti, poznání světa a postavení člověka ve světě... Jde... o to, pečlivě zkoumat všechny odstíny nekonečně složitého poznání.“ Nebudu se pokoušet zjišťovat, do jaké míry vyhovují první dva svazky nově vyšlých *Dějiny filosofie* tomuto ne právě nenáročnému, avšak spravedlivému požadavku. Chci tu jenom upozornit, že se v těchto *Dějínách filosofie* „píše také o nás“, případně se pokusit zjistit, jak se podařilo splnit uvedené požadavky v oddílech, které jsou věnovány české a slovenské filosofii.

První zmínku o české filosofii najdeme v prvním svazku v kapitole o filosofickém a sociálním myšlení v zemích západní Evropy v V.—XIV. stol. Na str. 291. v sousedství s Rogerem Baconem a Dunsem Scotem je jeden odstavec o filosofii Tomáše Štítného. Dočteme se tu, že Štítný, ideolog drobného rytířstva, přední myslitel konce XIV. stol., nejen začal psát jako první v Evropě o filosofických otázkách národním jazykem, ale že také „hluboce věřil v moc vědy“ a že „ve svých spisech vycházel vždy z uznání objektivní existence ~~hmoty~~“. Neuváděl bych tu téměř celé znění pasáže o Štítném, kdyby nám právě

tento odstavec nemohl posloužit jako příklad, jak snadno lze ve snaze co nejstručněji vystihnout podstatu a význam učení nějakého myslitele upadnout do nic neříkajících formulací. Vždyť co nám říká např. tvrzení, že Stítíný — o kterém víme, že nepochyboval o neomylnosti učení římskokatolické církve a varoval se toho, aby se i v nejmenším od tohoto učení odchýlil — „věřil v moc vědy“ (pokud ovšem toto tvrzení nesvádí čtenáře k mylné domněnce, že Stítíný byl při nejmenším předchůdcem buržoasních osvíceně?) „Objektivní existenci hmoty“ pak Stítíný „uznával“ jenom proto, že ho nikdy nenapadlo pochybovat o tom, že bůh skutečně stvořil svět; takové „uznávání objektivní existence hmoty“ nemá ovšem nic společného s obvyklým chápáním této otázky a nelze si proto také tímto pojmem vypomáhat při výkladu učení Tomáše Stítíného.

Ve čtvrté kapitole („Rozvoj filosofického myšlení v zemích západní a střední Evropy v období vytváření kapitalistických vztahů, XV.—XVI. stol.“) v druhém díle („Sociologické názory v období reformace“) je další část výkladu o české filosofii. Na dvou stránkách, které tu jsou věnovány husitskému období a názorům J. A. Komenského se však autoři museli spokojit pouze s letným vylíčením nejzávažnějších událostí husitské revoluce (která je tu výstižně charakterisována jako první zahrnutí reformační bouře) a s velmi stručnými charakteristikami vůdčích postav tehdejší doby.

O Janu Husovi tu čteme, že vystupoval proti autoritě církve, že spolu se „svatým písmem“ zdůrazňoval i význam rozumu a zkušenosti a že hájil právo na svobodu myšlení; jsou zde tedy vyzdvíženy především jeho gnoseologické názory. Škoda však, že autoři, kteří se téměř nezmiňují o společenských názorech M. Jana Husa, nepoukázali např. na to, co je velice závažné z Husova teoretického učení — na jeho „relativisaci celého feudálního systému“ (srov. studii R. Kalivody: K některým otázkám hodnocení Husova učení, Filosofický časopis, Praha 1955). Stručnou zmínku by si zaslouženo i teoretické dílo jednoho z Husových předchůdců — Matěje z Janova; neměla by chybět ani poznámka o chiliasmu, který měl vliv na tábořské selško-plebejské masy.

Mezi největší postavy nejen českých, ale i světových dějin patří zcela nesporně Jan Amos Komenský. V SSSR věnují dílu J. A. Komenského velkou pozornost: vycházejí stále nová vydání jednotlivých jeho spisů a v r. 1953 tu vyšla i vůbec první marxistická monografie o J. A. Komenském z pera A. A. Krasnovského. (Tato obsáhlá práce není však bohužel uvedena v seznamu literatury, který je v 2. sv. Dějin filosofie, přestože jsou tu často citovány i práce časopisecké.) V Dějinách filosofie však najdeme o Komenském jen poznámky velmi neúplné — zmínku o jeho realismu v díle pedagogickém, velmi stručný výklad pansofie a poznámku o Komenského kritice scholastiky (tu by však bylo zapotřebí poukázat i na Komenského poplatnost scholastice např. v jeho názorech na přírodu). Zmínku by zasloužovaly také společenské názory J. A. Komenského; A. A. Krasnovskij ve zmíněné monografii vysoko hodnotí z tohoto hlediska např. Komenského Labyrint světa. Autoři velmi správně zdůraznili Komenského vztah k domácí tradici, neměli však již možnost, aby Komenského a jeho dílo zapojili také do širších souvislostí evropských.

S dalším líčením dějin filosofického myšlení v Čechách a na Slovensku se setkáváme v druhém svazku Dějin filosofie, v šesté kapitole („Rozvoj pokrokového filosofického a sociologického myšlení v zemích východní Evropy v době rozpadu feudalismu a formování kapitalistických vztahů; první polovina 19. stol.“). Arnošt Kolman, autor stránek o české a slovenské filosofii, seznamuje čtenáře s historickým vývojem českých zemí od Bílé hory a zejména pak s obdobím národního obrození. Zmiňuje se tu o J. Dobrovském, J. Procházce, J. Jungmannovi, P. J. Šafaříkovi, J. Kollárovi, Fr. Palackém, K. Havlíčkovi, J. Ev. Purkyněvi; obsáhleji pak pojednává o společenských názorech radikálních demokratů (J. V. Friče a zvláště pak Emanuela Arnolda, kterého charakterisuje jako nekompromisního revolucionáře) a o filosofických a společenských názorech Bernarda Bolzana a Augustina Smetany. Kolman zdůrazňuje význam a hodnotu Bolzanových matematických výzkumů, jimiž se stal předchůdcem Cauchyho, Cantora a Weierstrasse a jedním z nejvýznamnějších matematiků první poloviny 19. století, cenu jeho spisů logických a zejména pak rozebírá Bolzanovu utopické představy „o nejlepšíh státech“. U Augustina Smetany vyzdvihuje Kolman bystrou kritiku některých vnitřních rozporů v Hegelově filosofii a pokus aplikovat dialektiku také na vývoj lidské společnosti. Tyto pasáže patří k poměrně nejzdařilejším partiím celé kapitoly o české a slovenské filosofii; škoda však, že se i tu Kolman dopouští nepřesností, když píše, že Smetana byl za svou účast v revolučním hnutí vyloučen z církve. Je známo, že Smetana vystoupil z církve sám, zatím co církevní hodnostáři se naopak snažili jeho rozchod s církví znemožnit. Jde tedy jistě o nepřesnost drobnou, ale i ta zasluhuje korektury — podobně jako mylně uvedený rok smrti J. Ev. Purkyně; 1868 místo 1869. (Větší pozornost mohla být věnována i filosofickým názorům Fr. Palackého a J. Ev. Purkyně.)

Kapitola o filosofii v Čechách a na Slovensku (Slovensko je tu však reprezentováno pouze několikařádkovou poznámkou o „prešovské škole“; ani u Kollára není poznamenáno, že jde vlastně o Slováka) je zakončena výhledem do dalšího vývoje filosofického myšlení u nás v 2. pol. 19. století. (Podrobněji bude tato část zpracována v třetím svazku Dějin filosofie.) Autor, který tu označuje Durdíka a Lindnera prostě za „ubohé epigony německého idealismu“, slibuje seznámit čtenáře se světovým názorem Janko Kráze, Boženy Němcové a Jana Nerudy. Zastává tedy, alespoň tak lze z uvedeného soudit, tzv. široké pojetí dějin české filosofie (rozšířené u nás asi tak před pěti roky), které nese sebou nebezpečí, že se dějiny filosofie rozplynou v nějakých kulturních dějinách vůbec.

Podanému přehledu vývoje české a slovenské filosofie by pak podle mého mínění prospělo, kdyby jej autor buď uvedl nebo uzavřel shrnutím charakteristických rysů české filosofie v právě probraném období (srov. takovou charakteristiku v Machovcových skriptech: Stručný přehled dějin české filosofie, Praha 1956).

Snad i z těchto jen několika poznámek k dějinám české a slovenské filosofie v prvních dvou svazcích sovětských Dějin filosofie vyplývá, že podaný přehled vývoje filosofického a sociologického myšlení v Čechách a na Slovensku, podobně jako i výklady o dějinách filosofie v Polsku, Bulharsku apod., může zatím poskytnout pouze první a velmi neúplnou informaci. Je však nesporné, že i takové přehledy, zvláště v době, kdy nejsou k dispozici obsáhlejší a důkladnější zpracované dějiny jednotlivých národních filosofii, slouží k uvedení do dějin světové filosofie a plní tak své poslání.

Jiří Gabriel

Nová kniha o Mehringovi.

Dílo Franze Mehringa, významného německého publicisty a průkopníka marxistické historiografie, literární kritiky a estetiky, prvního životopisce Marxova a vydavatele Marxovy a Engelsovy pozůstalosti, čeká dosud na definitivní zhodnocení. Je to úkol o to složitější, že toto rozsáhlé, různotvárné a rozptýlené dílo je třeba pochopit v kontextu dějin německého dělnického hnutí, jehož problematika sama je spleťtá, a že nadto Mehringův vývoj k marxismu byl komplikovaný a plný rozporů. Přístupují-li dnes marxisté v NDR ke zhodnocení Mehringova díla, uvědomují si, že tento úkol lze splnit pouze monografickým studiem, dokonale vyzbrojeným ideově a fundovaným historickým materiálem. Prvním výsledkem tohoto mehringovského bádání je práce *Thomase Höhle a Franze Mehring. Sein Weg zum Marxismus. 1869—1891* (Berlín 1956, str. 341 + 7 příl.), připravená v Institutu německých dějin na Marxově universitě v Lipsku. Obsáhlý spis mladého historika zpracovává tedy složitý Mehringův vývoj pouze k okamžiku, kdy Mehring přechází do marxistického tábora. (Další vývoj Franze Mehringa, jeho marxistickou činnost a tvorbu má zhodnotit ohlášený spis Josefa Schleifsteina, připravovaný v téměř ústavu.)

Mehringovu cestu k marxismu rozčleňuje Höhle zcela zdůvodněně na tři etapy. V první kapitole (str. 23—103) je zachycen Mehringův myšlenkový vývoj do roku 1876. Höhle ukazuje, jak vzdělaný žurnalista postupně překonává vlivy své pruské úřednické rodiny a stává se radikálem a republikánem kritizujícím monarchii, liberalismus, vykořisťování atd. Z Mehringových článků publikovaných v tomto období Höhle vyvozuje, že se Mehring tehdy světově názorově hlásil k jakémusi demokraticky humanistickému idealismu a politicky k radikálnímu demokratišmu odmítajícímu liberalismus i třídní boj. Höhle upozorňuje, že tento Mehringův postoj ovlivnil především průstí demokrati J. Jacoby a Quido Weiß, a stručně načrtává jejich profily. Působením Jacobyho docenil Mehring německou klasickou literaturu a filosofii, z níž byl ovlivněn zejména Kantovou etikou. Etickými a filantropickými zřeteli byl také určen Mehringův poměr k dělnické třídě, teoreticky opřený o názory Lassallový. Höhle ukazuje, že Lassallův vliv na Mehringa nebyl tak jednoznačně negativní, jak se tvrdívало dříve (např. Lukács), nýbrž že byl i pozitivní, pokud vyvolával silný zájem o dělnickou otázku a jisté porozumění pro ekonomické problémy; na druhé straně však podporoval Mehringovo idealistické pojetí dějin a vůbec ztěžoval Mehringovi hlouběji pochopit vědecký socialismus. Měl-li přesto Mehring sympatie pro dělnické hnutí a jeho stranu i jistý kontakt s ní, od roku 1876 se staví proti sociální demokracii; tento obrat označuje Höhle za počátek druhého období Mehringova vývoje (1876—1882, kapitola druhá, str. 104—161).

Höhle tu naznačuje nejen bezprostřední důvody tohoto obratu (Mehringův boj proti gryndérským spekulacím byl napadán v socialistickém tisku), ale sledává i jeho hlubší příčiny v Mehringově měšťácko filantropickém postoji k dělnickému hnutí, v jeho filosofickém idealismu, v nepochopení a neznalosti marxismu atd. Mehring v tomto období silně zdůraz-